

FRANCESKA MICHALSKA
ÎN NUMELE
VIETII
AMINTIRILE UNEI
SUPRAVIEȚUITOARE
VOLÎNIA, KAZAHSTAN, POLONIA
1923–1951

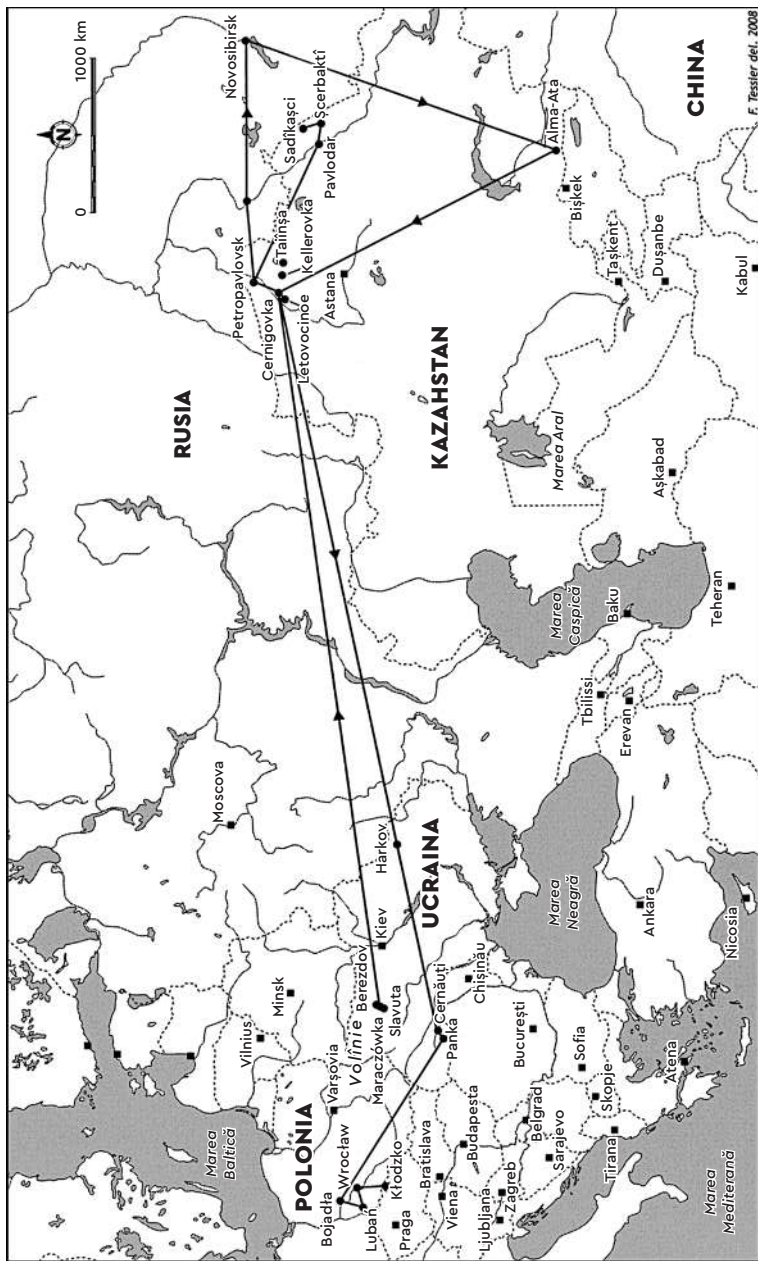
Traducere din franceză și note
de Martin Zemleacov

Cuvânt înainte
de Jerzy Łukaszewski

HUMANITAS

CUPRINS

<i>Cuvânt înainte</i> de Jerzy Łukaszewski	7
1. Volinia.	17
2. În stepă.	49
3. Vreau să devin medic.	73
4. Alma-Ata	95
5. Din nou acasă.	105
6. Harkov	117
7. Cernăuți	131
8. Spre Polonia.	145
9. Wrocław	167

Traseul urmat de Francesca Michalska în călătoriile ei, din 1936 până în 1951 (granițele statelor sunt cele din 2008).

CUVÂNT ÎNAINTE

Această carte oferă o mărturie prețioasă. Pentru autoarea ei am un sentiment de stimă, admirație și prietenie. Sunt, prin urmare, foarte fericit că pot deschide relatarea Franceskăi Michalska cu câteva observații. În primul rând, doresc cu ardoare ca mulți cititori francezi și francofoni să cunoască această carte și, în lumina mesajului ei, să privească cu alți ochi viața, condiția umană și ceea ce este esențial sau secundar, ba chiar iluzoriu, în existența indivizilor și a societăților.

Franceska Michalska, născută Waśkowska, este un om de o mare modestie și radiază de bunătate. Dar simți în ea și o tărie de caracter de nezdruncinat. Stabilită de jumătate de secol la Siemiatycze, un orașel aproape de actuala graniță estică a Poloniei, ea rămâne apropiată de acea Volînie – poloneză timp de secole, apoi rusificată și sovietizată, astăzi ucraineană – unde și-a petrecut copilăria, unde a fost martoră la agonia și moartea atâtor rude și vecini în timpul Marii Foamete de la începutul anilor '30 și de unde a fost deportată împreună cu familia în Kazahstan în 1936. Încă practică meseria de medic pediatru (în 2008, n.tr.), în ciuda vârstei, și este foarte îndrăgită și apreciată în oraș și în împrejurimi și continuă să-și pună cunoștințele și experiența în slujba tuturor celor care-i cer ajutorul.

La apusul vieții sale, Franceska Michalska a hotărât să lase noilor generații o relatare a celor văzute și trăite de ea în preajma, în timpul și imediat după al Doilea Război Mondial. Nu ezită să spun că mărturia ei se înscrie în linia lui Soljenițin. Este un text de o mare simplitate. Nici un artificiu stilistic; economie de cuvinte; relativă lipsă de grijă pentru a da narațiunii o ordine impecabilă. Doar fapte, unul după altul, într-o succesiune mai mult sau mai puțin cronologică. Fără sentințe. Fără efortul de a construi o gândire filozofică sau politică pe baza celor văzute și trăite. Dar tocmai aici rezidă tăria și importanța relatării.

Aceasta permite cititorului să-și închipuie caracterul criminal al unui regim politic, să vadă cum acest regim dezlanțuie tot ceea ce este mai josnic – ba chiar mai bestial – în om, cum transformă viața indivizilor și a popoarelor într-un infern. Dar, în același timp, amintește că în această vale a morții, a suferinței și a plângerii care a fost imperiul stalinist, totuși supraviețuiau cele mai frumoase calități umane, moștenite din familie, tradiție și credință: compasiunea, ajutorul reciproc, dărnicia, grija de a alina suferința celui alt. Ne mai învață și cum se putea manifesta voința aprigă de a supraviețui, de a învinge pasivitatea, de a nu te resemna cu sclavia, de a fugi din acea uriașă închisoare în care sistemul comunist transformase Asia Centrală.

Tânăra Franceska nu le poartă pică rușilor. Ea știe că și ei sunt victime ale sistemului. Ea evocă cu recunoștință toate gesturile de bunătate și bunăvoință pe care i le-au arătat cei de la care nu se aștepta la nimic: ofițerul de poliție care se face că nu vede că ea și-a falsificat permisul de călătorie; femeia care se străduiește să o înscrie, pe ea, deportata poloneză, la Institutul de Medicină din Alma-Ata și să-i găsească un loc în căminul studențesc; comisarul

guvernului de la Varșovia în Bucovina, însărcinat cu „repatrierile“ polonezilor împrăștiați de război și deportări, care-i ușurează intrarea în Polonia, deși ea nu avea dreptul, fiind oficial cetățeană sovietică.

Iar pentru toți oamenii de diferite naționalități și culturi pe care i-a întâlnit în anii petrecuți în Uniunea Sovietică – ucraineni, evrei, kazahi, kirghizi, uiguri și alții – are doar cuvinte de simpatie și fraternitate.

*

Cartea Franceskăi Michalska îmbogățește cunoștințele pe care le avem deja despre sistemul sovietic de exterminare, opresiune și umilire a oamenilor. Este cu atât mai prețioasă cu cât aceste cunoștințe rămân în continuare foarte lacunare. Desigur, Soljenițin a fost cel care a rupt tăcerea asupra acestei chestiuni. Dar să nu uităm că tema terorii în URSS și în țările-satelit a constituit un subiect tabu până în vremea lui Gorbaciov. Să vorbești despre asta, să vrei să afli mai multe, să încerci să faci rost de mărturii și de alte surse de informații implica un risc foarte grav. În plus, majoritatea victimelor, tortionrilor și martorilor au dispărut între timp, iar multe documente au fost pierdute sau distruse cu bună știință în tulburările revoluției, ale războiului și ale schimbărilor de regim politic.

Totuși, nu avem voie să uităm ce s-a întâmplat în secolul XX și care a fost adevărata natură a regimului care pretindea că aduce eliberarea omului. Trebuie ca amintirea acestor fapte să ne cheme la rezistență împotriva oricărei forme de barbarie. Dar, pentru ca așa ceva să fie posibil, ar trebui să existe o memorie comună popoarelor europene. Constatăm însă că, deși aceste popoare aparțin aceleiași civilizații și trăiesc într-un spațiu geografic restrâns, o asemenea memorie nu s-a născut încă.

Să reamintim că în cele patru lungi decenii în care Europa a fost divizată de Cortina de Fier, „Estul“ a devenit treptat, pentru Vest, o planetă îndepărtată, străină, stranie și de neînțeles. M-am convins pe deplin de acest lucru când mi-am început în 1990 misiunea de ambasador al noii Polonii în Franța. Desigur, rezistența tenace a poporului polonez față de regimul impus de Moscova trezea destulă simpatie. Dar încercările, temerile și aspirațiile acestui popor, despre care le vorbeam gazdelor mele, se loveau adesea de neîncredere, de neînțelegere și de o neimplicare surprinzătoare.

În vestul continentului nostru există mai ales amintirea barbariei naziste și se depun eforturi pentru a o menține vie. Rezultă o mare sensibilitate față de crimele și nedreptățile comise de fascism și de mișcările înrudite, fie ele europene, latino-americane sau asiatice. Adevărata natură a regimului sovietic este mai puțin cunoscută și stârnește puține reacții comparabile. Într-o mare parte a societăților din Franța, Italia și din multe alte țări din Vest, URSS-ul s-a bucurat multă vreme chiar de simpatie, dacă nu de admirație. Mulți politicieni, intelectuali și oameni din mass-media au creat un climat care a lăsat urme adânci și care se risipește doar încet.

Polonezii cunosc prea bine barbaria nazistă. Ei au fost primii care i-au opus rezistență armată și au plătit pentru asta. Unele segmente ale populației au fost exterminate în totalitate, altele – decimate cum rar s-a mai întâlnit în Istorie, principalele orașe – distruse, țara – dezmembrată. Amintirea acestui cataclism rămâne vie în conștiința populară.

Dar ei își amintesc și ce putere a fost, în 1939, aliata Germaniei hitleriste, a invadat estul țării lor, a contribuit la zdrobirea rezistenței poloneze, a participat la împărțirea Poloniei în două și a instaurat un regim de teroare în

teritoriile ocupate. Memoria polonezilor, ca și a altor popoare din Europa Centrală și de Est, este deci diferită de cea a vecinilor lor occidentali.

Diviziunea politică a Europei a fost în cele din urmă depășită. Polonia și încă nouă țări postcomuniste au devenit membre ale Uniunii Europene. Însă o altă frontieră, greu de sesizat pentru că este psihologică, nu a dispărut pe deplin. Dificultatea de a se înțelege, de a ajunge la un consens, de a purta un dialog fără gânduri ascunse încă există. Ea izvorăște tocmai din diferența experiențelor și a amintirilor care alcătuiesc conștiința colectivă. Pentru ca Europa să nu fie doar o uniune a guvernelor și a instituțiilor, ci să devină o uniune a oamenilor și a popoarelor, este necesar să se reducă decalajul dintre memoriile colective. Trebuie ca acestea să se apropie și să se împletească, să înlesnească înțelegerea reciprocă și să-i lege pe europenii din Est și pe cei din Vest într-o adevărată comunitate pentru viitor.

Mărturia Franceskăi Michalska ne apropie de acest scop, într-o măsură modestă, firește, dar considerabilă, grație autenticității și forței sale.

*

Să amintim pe scurt contextul istoric în care s-a petrecut drama autoarei cărții și a apropiaților ei.

Conform dispozițiilor Tratatului de la Riga din 18 martie 1921, care a pus capăt Războiului Polono-Sovietic, regiunea Volînia, în care locuia Franceska, a fost atribuită URSS-ului, deși era dens populată de polonezi.

Înainte Primului Război Mondial, polonezii erau numeroși în teritoriile imperiului țarist, care, după Revoluția Bolșevică și încheierea conflictului, aveau să formeze statul sovietic. Deși nu sunt disponibile date precise, se estimează că ei constituiau o comunitate de câteva

milioane de suflete. Unii se aflau acolo de secole – în special în Ucraina și Bielorusia –, alții veniseră pentru a participa la extraordinarul avânt economic al Rusiei de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX și se stabiliseră acolo.

La Moscova, înainte de 1917, existau douăsprezece parohii romano-catolice în care, pe lângă câțiva lituanieni, germani și alți catolici, polonezii reprezentau zdrobitoarea majoritate a credincioșilor (astăzi nu a mai rămas decât o parohie). La Harbin, în Manciuria, liceul pentru copiii personalului polonez al Transsiberianului a fost desființat abia între cele două războaie (inginerii și tehnicienii polonezi aveau un fel de monopol asupra uriașului sistem de căi ferate ruse). La Kiev, lista ziarelor și periodicelor poloneze cuprindea patruzeci de titluri, iar patru teatre poloneze desfășurau o activitate artistică permanentă.

Primul Război Mondial, Revoluția Bolșevică și Războiul Polono-Sovietic din 1920 au distrus aproape în totalitate această comunitate. O parte – mari proprietari, burgezi, intelectuali, artiști, dar și țărani simpli și muncitori – a pierit din cauza execuțiilor făcute fără proces legal, a evacuărilor și expulzărilor forțate, a foametei și a epidemiilor. O altă parte a fugit spre Polonia, care și-a recăpătat independența în 1918. În Ucraina au rămas în special agricultorii, prea atașați de pământurile și casele lor ca să le abandoneze și să plece spre necunoscut. Conform recensământului din 1926, mai rămăseseră abia jumătate de milion de polonezi, dintre care peste trei sferturi trăiau la țară.

În primii ani de după revoluție și război, când puterea bolșevică nu fusese încă consolidată și nu ieșise din lupta dintre facțiuni și personalități, Volînia prezenta încă imaginea unei societăți rurale tradiționale. Polonezi, ucrai-

neni și evrei trăiau alături, pașnic, fiecare comunitate rămânând fidelă religiei, tradițiilor și superstițiilor sale și dedicându-se ocupațiilor sale specifice, pe care Providența le împărțise de veacuri fiecărei comunități în parte. Frontiera cu Polonia nefiind încă închisă, oamenii treceau uneori dincolo pentru a participa la sărbători religioase și la târguri. În 1925 – în concordanță cu politica de atunci a naționalităților și cu lupta împotriva șovinismului –, autoritățile sovietice au creat chiar o regiune autonomă poloneză în Volînia, cu zeci de școli primare și secundare poloneze, ziare și periodice.

Situația s-a schimbat când Stalin a venit la putere. Dictatorul îi ura pe polonezi. Nu se putea împăca cu înfrângerea sovietică din războiul din 1920 și cu eșecul proiectului conducerii bolșevice de a continua revoluția și în Germania, atunci în fierbere, și chiar dincolo de ea. Pentru a ne închipui paranoia ucigașă de care era stăpânit, ajunge să amintim că, înaintea celui de-al Doilea Război Mondial, a lichidat Partidul Comunist Polonez (KPP), care, în ilegalitate în Polonia, își desfășura activitatea la Moscova, cum făceau și partidele comuniste italian și spaniol sau altele. Acuzat de colaborare cu fascismul, spionaj și subversiune antisovietică, KPP a fost dizolvat, iar liderii săi – împușcați.

Pentru a-i lovi pe polonezii din Volînia, Stalin nu ducea lipsă de pretexte. Procentul de membri ai facțiunii bolșevice, de activiști ateï și de alți „activiști“ era în această populație mult mai scăzut decât în alte grupuri naționale, în timp ce rezistența la colectivizare era la fel de puternică ca în rândul ucrainenilor, rușilor și caucazienilor. Astfel s-a abătut asupra polonezilor din Volînia un cumplit val de teroare: arestări și execuții arbitrare, desființarea regiunii autonome, lichidarea școlilor și ziarelor poloneze și,

în cele din urmă, inumana hotărâre de a-i lăsa să moară în timpul foametei.

De altfel, în 1929 s-a luat la Moscova decizia de a „curăța“ zona de frontieră de cetățenii de naționalitate poloneză. Din anul următor, câteva mii dintre ei au fost strămutați în Siberia și în Extremul Orient. În 1935, alte câteva mii au fost transferați în estul Ucrainei. Totuși, marea operațiune de „curățare“ a avut loc în 1936. În lunile iunie și septembrie ale aceluiași an, 36.000 de polonezi au fost deportați în Kazahstan. Chiar atunci Franceska Michalska, rudele și vecinii ei au fost aruncați în stepa pustie și aridă a Asiei Centrale, pârjolită de soare vara și înghețată iarna. Viața acolo era un calvar: lipsă de adăpost, lipsă de apă și alimente, tifos, dizenterie și tuberculoză, mortalitate înspăimântătoare în rândul copiilor și adulților, părăsire și izolare. Totuși, în ciuda deznădejdii și a prăbușirii morale de care sufereau, oamenii dădeau dovadă de rezistență, de hotărâre și de eforturi supraomenești pentru a supraviețui.

Puțini însă au reușit, în timpul „dezghețului“ ce a urmat morții lui Stalin și mai târziu, să se întoarcă în Volînia natală sau – în cazuri extrem de rare – în Polonia. O mare parte dintre deportați au murit, iar o altă parte, semnificativă, au rămas în Kazahstan. Aceștia din urmă nu mai aveau putere să solicite nenumăratele permise și alte documente necesare și să parcurgă și cele câteva mii de kilometri până acasă. De altfel, știau că nu se vor putea bucura de pământurile lor, care fuseseră integrate în colhozuri, și nici de casele lor, ocupate de protejații regimului. Conform unor cercetări recente, astăzi se află în jur de 100.000 de polonezi în Kazahstan. Trebuie însă adăugat că acest număr îi cuprinde nu doar pe copiii și pe nepoții deportaților din Volînia din 1936, ci și pe cei deportați